

УДК 347.191.4

С. А. Чванкін,
аспірант кафедри цивільного процесу ОНЮА

ВИДИ СУДОВОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА. ЧИ Є ГРОМАДСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО?

Питання про необхідність представництва по цивільних справах у суді і його правового регулювання в чинному законодавстві має істотне значення. Зацікавленість учасників процесу в представниках багато в чому визначає необхідність правового регулювання даного інституту. Представництво в цивільному процесі є процесуальним засобом реалізації громадянами права на судовий захист від посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, на особисту свободу і майно, гарантованого Конституцією України. Ст. 59 Конституції України закріплює право громадян і юридичних осіб на одержання правової допомоги [1]. Саме інститут судового представництва є однією з форм реалізації в цивільному судочинстві правової допомоги, гарантованої Конституцією України. В контексті приведених норм Конституції особливе значення набуває питання про форми, в яких може здійснюватися представницька діяльність.

Протягом багатьох десятиріч вчені-цивілісти, законотворча практика та юристи-практики зробили великий внесок в розвиток основних характеристик цивільно-процесуального представництва, його видів та ін. Важливість визначення видів представництва в цивільному процесі була завжди очевидною. Хоч класифікація представництва не раз ставала предметом дослідження вчених-процесуалістів, проте, дослідження видів представництва в цивільному процесі не втратило ні теоретичної, ні тим більше практичної значущості. Види представництва в цивільному процесі прямо не зазначені в ЦПК України. Так, ст. 110 ЦПК, що називається «Види представництва», безпосередньо їх не визначає. У першій її частині містяться лише деякі правила про представництво, а друга і третя частини в основному присвячені не представництву, а участі в процесі органів юридичної особи. Аналіз глави 12 і розділу 5 ЦПК дозволяє відзначити наявність чотирьох видів представництва: добровільного, законного, суспільного й офіційного (на думку В. И. Тертишнікова) [2].

М. И. Штефан інакше аналізує ЦПК. На його думку зі ст. 110 ЦПК України впливає висновок про наявність двох видів представництва: громадян і юридичних осіб. У ст. 101 і 111 ЦПК згадується третій вид — законне представництво, що здійснюється в інтересах недієздатних осіб, тобто охоплюється, якщо виходити зі змісту ст. 110 ЦПК, представництвом громадян [3]. Але у першому випадку автори занадто розширювально тлумачать ЦПК і немає чіткого визначення, за якою ознакою відбувається поділ на види. На наш погляд, законодавець провів класифікацію по ознаках осіб, в інтересах яких здійснюється представництво, тобто застосував суб'єктний критерій. Так, у ч. 1 ст. 110 ЦПК мова йде про можливість громадян вести свої справи в суді через представників, ст. 111 ЦПК передбачає представництво по справах недієздатних і обме-

жено дієздатних, а ч. 2 ст. 110 передбачає представництво юридичних осіб. Тому друга точка зору здається більш вірною. Також, потрібно відзначити, що класифікація, проведена ЦПК по ознаках осіб, в інтересах яких здійснюється представництво, — представництво громадян і представництво юридичних осіб, — носить загальний характер і не погоджується з їхньою чітко визначеною в цивільному процесі правосуб'єктністю як сторони, третьої особи й ін. [4]. Дану класифікацію прийнято називати легальною класифікацією. Законодавець також визначає особливості зазначених видів судового представництва, передбачені в ст. ст. 110 і 111 ЦПК.

У теорії цивільного процесу класифікація представництва проводиться за різними критеріями, але частіше досліджують і освітлюють такі види представництва в цивільному процесі як законне, добровільне, юридичних осіб і громадське представництво. В своїй основі така класифікація нерозривно пов'язана з положеннями цивільного права, а саме ст. 62 ЦК УРСР 1963 р. про те, що представництво є повноваженням, заснованим на довіреності, законі або адміністративному акті. Схожа регламентація міститься і в ст. 237 ЦК України 2003 р. (але адміністративний акт не згадується, а йдеться мова про акти юридичних осіб).

Виділення громадського представництва як окремого виду представництва було справедливим і ґрунтувалося на раніше діючому законодавстві. Процесуальне законодавство закріплює право уповноважених профспілок здійснювати представництво в суді по всіх цивільних справах робітників, службовців, а також інших осіб, захист прав і інтересів яких здійснюється профспілками (п. 2 ст. 112 ЦПК). Ст. 244 КЗпП України закріплювала право професійних союзів представляти інтереси працівників у сфері виробництва, праці, побуту і культури (Законом України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»» укавана стаття викладена у новій редакції та даний пункт виключений) [5]. Ці норми раніше тлумачилися як надання профспілкам права на публічний захист у суді прав і інтересів робітників та службовців, здійснення судового представництва без згоди на це особи, яку представляють. Це підтверджується і п. 3 ст. 113 ЦПК, де вказується, що документом, що підтверджує повноваження представника є доручення відповідного профспілкового органа.

Дійсно, аналіз ст. 112, 113, 114 ЦПК України дає змогу стверджувати, що у теперішній час поява представника у процесі не завжди пов'язана з волевиявленням сторони чи третіх осіб. Таке положення, на думку автора, не може мати місце, крім, звісно випадків законного представництва. На здійснення будь-якого приналежного суб'єкту права, у тому числі і на судовий захист, необхідна його згода, його волевиявлення. При цьому тільки від самого суб'єкта права повинно залежати, буде він це право реалізовувати особисто чи через представника. Адже ст. 3, 12, 15 ЦК України 2003 р. закріплюють принципи здійснення та захисту цивільних прав, а саме можливість здійснення права вільно, на власний розсуд. А якщо володар суб'єктивного матеріального права

вільний розпоряджатися ним за своїм розсудом, то цей ступінь свободи повинен зберігатися за ним і у тому випадку, коли його право підлягає судовому розгляду. Свобода волі — це здатність здійснювати свої бажання, поставлені перед собою цілі, свобода у проявленні чого-небудь. З зв'язку із сказаним існує негайна потреба у перегляді поділу представництва на види, підстав представництва та документів підтверджуючих повноваження представника, у даному випадку — громадського представника.

Закон України «Про професійні спілки, їхні права і гарантії діяльності» від 15.09.1999 р., наділяючи профспілки, їхні об'єднання правом представляти інтереси своїх членів при реалізації ними конституційного права на звернення за захистом суб'єктивних прав у судові органи, до Уповноваженого Верховної Ради по правах людини, а також у міжнародні судові установи (ч. 4 ст. 19 Закону), передбачає, що виборний орган профспілкової організації на підприємстві, в установі чи організації, має право представляти інтереси працівників при розгляді трудових індивідуальних суперечок тільки за їхнім дорученням (п. 8 ст. 38 Закону) [6]. Ця норма фактично позбавила можливості виділяти представництво громадськими організаціями як окремий вид представництва. Громадське представництво, на наш погляд, не представляє особливий вид представництва. Воно укладається в тому, що профспілки й інші громадські організації (винахідників, письменників, художників, артистів та ін.) створюють спеціалізовані юридичні консультації і надають правову допомогу своїм членам, у тому числі представляючи їхні інтереси в судах. Однак одного факту членства в цих громадських організаціях явно недостатньо для виникнення відносин з представництва. Необхідно ще і укладання відповідного договору доручення. Але цей договір укладається тільки з членами цих організацій. Юридична допомога громадських організацій повинна чинити лише на прохання самих громадян, а не нав'язуватися по чіємусь клопотанню. Сказане про цей вид представництва дозволяє розглядати його як один з видів договірної представництва. Цю точку зору підтримують більшість авторів, що досліджували це питання останнім часом [7]. Деякі ж автори як і раніше не надають значення необхідності доручення з боку особи, яку представляють, у даному випадку і виділяють його як окремий вид представництва [8].

Найчастіше даний підвид договірної представництва реалізується через представництво профспілками. Здійснення судового представництва уповноваженими профспілок за згодою особи, яку представляють, і суспільний інтерес, яким вони керуються, здійснюючи покладену на них функцію представництва, визначають специфіку й особливості даного виду громадського представництва в цивільному процесі. Специфіка цього представництва виявляється при розгляді особливостей його виникнення. На відміну від діючого цивільного процесуального законодавства (п. 2 ст. 112 ЦПК), що передбачає необмежене право профспілок по здійсненню представницьких функцій і захисту прав робітників та службовців, Закон України «Про професійні спілки, їхні права і гарантії діяльності» від 15.09.1999 р. представляє їм таке право при розгляді в суді індивідуальних трудових спорів винятково по відношенню до членів

відповідної профспілкової організації (ст. 2, ч. 1 ст. 19 Закону) [9]. Право здійснення представництва і захисту інтересів робітників та службовців незалежно від їхнього членства в профспілковій організації закон надає професійним спілкам тільки при вирішенні колективних трудових спорів (ч. 2 ст. 19 Закону). У зв'язку з цими змінами в законодавстві, на нашу думку, ч. 2 ст. 112 ЦПК повинна мати відсильну норму і застосовуватися з урахуванням кола справ по яким уповноважені профспілок можуть виконувати функції представників у суді. Підставою такого представництва повинні лежати договір доручення між профспілкою й особою, права якої підлягають захисту.

Виходячи зі змісту п. 3 ст. 112 ЦПК крім професійних спілок, правом представництва в цивільному процесі наділені й інші громадські організації, яким за статутом чи положенням надане право захищати права й інтереси членів цих організацій, у справах членів цих організацій. За Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. «з метою забезпечення майнових прав авторів, виконавців, виробників фонограм і інших власників авторських і суміжних прав у випадках, коли їхнє практичне здійснення в індивідуальному порядку утруднено, можуть створюватися організації, що керують майновими правами зазначених осіб на колективній основі. Такі організації створюються безпосередньо власниками авторських і суміжних прав і діють у межах отриманих повноважень на основі статуту. Організація, що керує майновими правами на колективній основі, повинна виконувати від імені осіб, які представляються нею, — власників авторських і суміжних прав, і на основі отриманих від них повноважень різні функції, у тому числі здійснювати будь-які юридичні дії» [10]. Такі організації діють на основі й у межах повноважень, добровільно переданих їм авторами й іншими особами, що мають авторське право і суміжні права. Раніше захист авторських і суміжних прав могли також здійснювати на договірній основі уповноважені Державного агентства України по авторських і суміжних правах, положення про яке було затверджено постановою КМУ від 25.03.1992 р., до скасування зазначеної постанови (Постанова КМУ від 8 липня 1999 р. № 1208).

Права своїх членів у суді можуть захищати й інші громадські організації, наприклад, товариства по захисту прав споживачів. Стаття 26 Закону України «Внесення змін і доповнень до Закону УРСР «Про захист прав споживачів» від 15.12.1993 р. установлює, що громадські організації споживачів (об'єднань споживачів) мають право: представляти і захищати інтереси споживачів в органах державної влади і управління і місцевого самоврядування відповідно до законодавства; відповідно до законодавства захищати в судовому порядку права споживачів, що не є членами громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів) [11].

В. В. Комаров вважає, що твердження про можливість здійснювати представницькі функції в суді іншими (крім профспілок) громадськими організаціями ґрунтується на розширювальному тлумаченні ст. 20 Закону України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р., що передбачає право громадських організацій представляти і захищати законні інтереси своїх членів у державних

і суспільних органах. Це право, на його думку, стосується здійснення представницьких функцій лише у зв'язку «з реалізацією прав і обов'язків цих організацій і їхніх членів, обумовлених предметом і сферою їхньої діяльності відповідно до статуту і положень» [12]. У результаті автор робить висновок, що необхідні підстави для здійснення громадськими організаціями, крім профспілок, представницьких функцій у суді відсутні, а положення, закріплене п. 3 ст. 112 ЦПК, варто визнати як не відповідне природі й основним принципам інституту представництва в цивільному судочинстві. Однак, проведений вище аналіз нормативних актів, дозволяє зробити висновок, що в даний час представництво громадськими організаціями можливе, і має відповідну правову регламентацію.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
2. Тертышников В. И. Гражданский процесс: Курс лекций. — 1995. — С. 54.
3. Гражданское процессуальное право Украинской ССР / М. И. Штефан, Е. Г. Дрижчапая, Л. К. Радзиевская и др. — К.: Вища шк., 1989. — С. 76.
4. Представительство граждан в суде: Учеб. пособие для студ. юрид. спец. вузов / М. И. Штефан, Е. Г. Дрижчапая, Е. В. Гусев. — К.: Лыбидь, 1991. — С. 11.
5. Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 21. — Ст. 104.
6. Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — Ст. 397.
7. Гражданский процесс: Учебник / Под. ред. В. А. Мусина, И. А. Четиной, Д. М. Четота. — 2-е изд., перераб., доп. — М.: ПРОСПЕКТ, 1999. — С. 100; Штефан М. И. Гражданский процесс: Учеб. для юрид. спец. высших учреждений образования. — К.: Ип-Юрс, 1997. — С. 147; Гражданский процесс: Учебник / Под. ред. В. В. Комарова. — Х.: Одиссей, 2001. — С. 146.
8. Решетникова И. В., Ярков В. В. Гражданский процесс. — М.: ПОРМА, 2000. — С. 79; Гражданский процесс: Учебник. — 3-е изд., испр. и доп. / Под ред. М. К. Треушниковой. — М.: Горещ-издат, 2000. — С. 151; Викут М. А., Зайцев И. М. Гражданский процесс России: Учебник. — М.: Юрист, 1999. — С. 117.
9. Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — С. 397.
10. Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13. — С. 64.
11. Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 1. — С. 1.
12. Гражданский процесс: Учебник / Под. ред. В. В. Комарова. — Х.: Одиссей, 2001. — С. 148.

УДК 347.161(477)

*Д. Шапошников,
аспірант ОНЮА*

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВНАСЛІДОК РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА НОВИМ ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Інститут зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, формувався ще у радянському цивільному праві, причому спочатку, на підґрунті судової практики з'явився інститут зобов'язань внаслідок рятування майна соціалістичних організацій, а вже потім — внаслідок рятування життя і здоров'я фізичних осіб. Проблематиці зазначених зобов'язань,